

Ղլատում են իւրեանց ոյժերը կաֆէշանտանները միմտորտում: Բայց այս վատ սովորութիւնը նոքա փոխ են առնում հասարակութեան յայտնի չըլանները, որոնք ոչ մի հասկացողութիւն չունին մանկավարժութեան մասին, բաւական են համարում միայն իւրեանց մարմինը պարտաացնել եւ այդպէս քաշի օրինակ լինել դուրս-թեք երիտասարդներին: Ինչ եւ իցէ, սոքա, անտարակոյս, երիտասարդութեան բիծերն են, բայց արեգակն էլ բիծեր ունի. ո՞վ կարող է սասել որ արեգակը աշխարհի կենսատուն չէ: —

Ահա այսպէս՝ թեւադրուած նոր սերնդի վերը յիշած յատկութիւններից, եւ կամեցայ որ դուք, որպէս հոգեբանական կեանքին աւելի հմուտ մի մարդ, առանձին ուշ դարձնէք այդ սերնդի վերայ, քաջալերէք դրան զէպ ի զեղաբուենտական ասպարէզ՝ Անահիթի միջոցով:

Որքան էլ հիասթափութեան մշուշներով պաշարուած լինէր մեր սիրտը ներկայումս, այնուամենայնիւ մենք հաւատում ենք, որ մեր ազգի վիճակը ապագայում կը լինի աւելի միեւնոյթական: Անցածում ու ներկայումս, արդարեւ, մենք միայն տեսնում ենք դառն փորձեր ու ձախողութիւններ, բայց մենք չենք կորցնում մեր յոյսը, որ ապագան կը տայ մեզ պայծառ իտէալներ, ազգապահպանութեան խարխիս, քաղաքակրթութեան հաստատ հիմք:

Ան ի սրտէ ցանկանում եմ ոսկէծղի Անահիթին, — այդ հեթանոս Հայերի զգաստութեան մօրը, որ մեզ էլ բոլորիս զգաստացնէ աղջկային դադափաներով՝ առանց կրօնի խտրութեան: Արդարեւ, ժամանակ է մեզ քաղաքականապէս առողջանալ, ժամանակ է բոլոր Հայերիս՝ եւ՛ լուսաւորչականին, եւ՛ Հայհոովմէականին, եւ՛ Աւետարանականին՝ ձուլուել մի եղբայրութեամբ մեր նուիրական ազգութիւնը պատապարելու, որ դժոխային հալածանքների երեսից տանելով, այսօր կանխած է զէմ յանրակա եւրոպական քաղաքակրթութեան առաջիկ եւ իրաւունք է պահանջում նոյն քաղաքակրթութեան պտուղը վայելելու: Նայելով այդ երեք զաս ազգակիցների յայտնի եւ թաղուցեալ երկպառակութիւնների վերայ, եւ կամէի սասել նրանց այն ինչ որ Մովսէսն մարգարէի ասաց զերի Հրէաներին Եւրփայտում, երբ նոցանից մէկը ծածուկ էր միւսին՝ «Ընդէ՛ր հարկանես զընկերոջ», եւ կամ՝ նոր կտակաբանից ասեմ. «Արե՛ք եղբարք էք, ընդէ՛ր զրկէ՛ք զվիմանս»: —

Մոսկուս

10 Նոյ. 1898

ԱՆՁՆԱՍՊԱՆ ՏՂԱՔՆԵՐ

Մութ անձկութիւն մը կոկորդա կը սեղմէ ամէն անգամ որ կ'իմանամ թէ աղայ մը անձնասպան եղած է: Մտորքներուն հրէշային վարմունքին մէջէն, այդ տանջուած հոգիները կ'երեւակայեմ, տխրեղ ծաղիկներու պէս որ ինքզինքնին կը փեթոտեն արեւին ու ջուրին կարօտէն չտանջուելու համար: Բայց այդ ծայրայեղօրէն դժբաղք էակներէն աւելի իմ սիրտս շարժած են միշտ այն զգայնիկները որոնք հըպոմի մը ներքեւ կը թոռովն: Անցեալները իմացայ որ պզտիկ աղջիկ մը ինքզինքը կ'ախած էր մօրմէն յանդիմանուելուն համար: Այդ չափազանց սուր զգայնութիւնը, յանդիմանութեան մը իսկ չտակացող այդ ջղաբարդութիւնը եթէ զիս կը ոսրոտացնէ, բնաւ չի դարմաններ սակայն: Անկեա ինծի կը թուի սկիզբէն ի վեր տանջուած պզտիկներուն զեղումը: Այդ խեղճ աղջիկը իր արեւին մէջ ունէր իր դժբաղք քոյրերուն տենըր, անոնց տոկացած սարսուռները, որ դարբուռ մէջէն իրեն հասած էին:

Այդ չուանը իցի՛ւ թէ տխրեղ ցաւապին այդ վզերուն վերջինը սեղմած ըլլար:

Այս մարտիրոսունհին միտքս կը բերէ յուզիչ յիշատակ մը դպրոցի կենանքէն: Այն ատեն թագային վարժարան մը կ'երթայի, եւ իմ ընկերունհիններու մէջ պզտիկ աղջիկ մը կար ութը տարեկան, ճանչցուած՝ ոչ միայն դպրոցի աշակերտներէն այլ բոլոր թաղեցիկներէն իր «անստանալ Ջուարթ» անունովը: Վայրենի բնութեամբ, անզուպ, աննազանդ աղջիկ մըն էր: Անսովոր խանդ մը կարծես ամէն վայրկեան անոր արեւը կ'ետացնէր. անանազարտ եւ խորխտ, զեւ կը յիշեմ զինքը իր սեւ կրակի պէս աչքերով, զանգուր ու խիտ ազգերով եւ հեգնող չըթուէքներով: Բնաւ չար չէր օսակայն, կը բաւէր որ արգելք չլլային ուզածը ընելու, մտքէն անցածը գործադրելու: Գանի մը անգամ վաճառուած վարժարանէն, ծնողքը վերջին անգամ մըն ալ խնդրած էին վարժուհիէն զայն ընդունիլ, միշտ կրկնելով «միւր ձեզի, ոսկորը մեզի»: Ալ անկէ ետքը դպրոցի պաշտօնեաներուն համար գուր մը սկսաւ դասարաններուն մեծ ձանձրոյթը: Մոռնալու կամ իրենց թմրած հոգին ցնցելու համար, եւ աւանդն ու ինքնիմ այդ պզտիկ աղջկան, միայն միայն անոր ոսկորը դարձնելու ծնողքին: Անքն օր կը ձեռնէին զինքը մտաղէ եղբրէն:

Ս. ՇԱՀԱՅԻ ԶԵԱՅԻ

րով քանակ մը անոր վտիտ մատներուն կը գարնէին . դեռ կը լսեմ այդ չոր, անողոք հարուածը, եւ աչքիս առջեւն է պզտիկին հպողը գլուխը եւ ցաւով լեցուն նայուածքը : Տղաքը որ առաջ կը վախնային իրմէ, սկսան զայն ծաղրել . կ'ատէին զայն . մէկ քանի հոգի միայն բարեկամ էինք մնացած իրեն :

Հետզհետէ այդ խրոխտ գլուխը սկսաւ հակել . զգալի կերպով Ջուարթ կը նիհարնար ու կը տփռուէր, Վերջապէս ատեն մը հասաւ որ հազիւ կը շարժէր, չէր խօսեր գրեթէ եւ գլուխը դաստակին կրթնցուցած երկայն ատեն կը մնար նոյն դիրքին մէջ, աչքերը տեղ մը յառած : Այդպէս կը բաւեր սակայն որ ա'լ զինքը հանգիստ ձգէին . զայն խնջոցն ու յաղթանակը տանելէ ետքը, ուղեցին որ իրենց տափակ, յիմար դասերը պատրաստէ, ու ձեռքերը շարուանկուեցան, հարուածները կրկնապատուեցան այդ գծադրող գլխուն վրայ . Ինքը, առանց զիմարելու, գրեթէ անշուշտ եւ անապ, կը թողուր որ զինքը տանջէին : Բայց երբ, ուժասպառ, անդ մը կը հրէին զինքը, այն ատեն աչքերը կը քցատէին իր ցաւը, դէմքը քրտնալքով կ'ողողուէր, եւ երկայն ատեն կը հեւար, ինք իր վրայ ծալուած, ու մտոցումը ամենէն : Օր մը երբ զինքը կը շարժարէին այսպէս, վարժապետ մը, որ կարեւոր դեր մը ունէր այդ դահիճներուն խումբին մէջ, վրայ հասաւ ու հայհոյանքներով մօտենալով Ջուարթին, երեսն ի վեր պոռաց .

— «Մեղա՛յ» ըսէ՛ . . .

Ջուարթ անոր նայեցաւ, անշուշտ :

— «Մեղա՛յ» ըսէ՛, անշուրճ, «մեղա՛յ» ըսէ՛ :

Տեսնելով որ չպիտի պատասխանէ, ուսէն բռնեց ու ցնցեց զայն իր ծոյլ բազումներուն բոլոր ուժովը :

Աղջիկը կատաղի նայուածք մը պտըտցուց շուրջը . գլուխը կը դառնար, եւ ինքըրմէ ելած սկսաւ խնդալ ամբողջ մարմնովը հեծկտալով . բարակ թեւերը կը շարժէր գլուհարի պէս, եւ սուր քրքիլը անաւոր բանի մը պէս կը թափառէր սրահին մէջ . ամենքս սարսափած կը նայէինք . այն ատեն, վարժապետը, տեսնելով որ, ոչ մէկ բան կարող պիտի չըլլար այդ խեղճ աղջիկը իր ոտքերուն ներքեւ ընկնելու, անոր թեւերը կապեց եւ սրահին մէջտեղը հրելով պոռաց .

— Ով որ սա լիբրէն երեսը թքնէ, բարենիշ մը պիտի ստանայ . . .

Բարենիշ մը . ամենքը, լուռ, չշարժեցան :

— Բարենիշ մը, կ'իմանա՞ք, երկու բարենիշ . . .

Շուարած իրարու կը նայէինք թէ ո՛վ պիտի ըլլար առաջին շարժումը ընողը : Բայց միմեանք մը անգամ չստուեցաւ : Ջուարթ սթապած կը թուէր ու ջինջ աչուհներով շուրջը կը նայէր . անոնց տրտում պաղատանքը աւելի հրամայեց մեզի քան թէ բարենիշին խոստումը : Այն առանձն վարժապետը մօտեցաւ եւ ինքն իսկ սկսաւ թքնել անոր երեսին, մէկ, երկու, երեք անգամ :

Ջուարթ վայրկեան մը զգոռուեցաւ ու թեւերը ցնցեց, ի զուր, կապէն ազատելու համար ի'նչպէս մորթը վիրատորանած ըլլալու էր այդ գարշելի խոնաւութենէն, ինչպէս իր խեղճ սիրտը այրած էր ատոնք ամենքը ապուսկելու վաժնաբէն : Յետոյ մեռելի պէս դեղնեցաւ եւ ինք իր վրայ գետնը ինկաւ :

Վա՛տ, վա՛տ մարդիկներ . այն օրը հանդիսաւոր կերպով օրինակը կուտային իրենց խնամքին յանձնուած բոլոր այդ պզտիկներուն՝ աշխարհիս ամենէն անարգը, ամենէն ցածը ըլլալու :

Արդէն իրիկուան արձակուրդի ատենն էր, մէկ քանի հոգի միայն մնացած էինք . զգուշութեամբ մօտենալով Ջուարթին եւ տեսնել որ նուազած էր : Գլուխը տարօրինակ կերպով կը ծանրանար մեր թեւերուն վրայ . զինքը կապող շուանը մորթին վրայ մանիշակագոյն գծեր չիւնած էր . մատները ուռած էին : Հազիւ կրցան զինքը կեանքի բերել եւ տունը դրկեցին, երկու օր ետքը իմացանք որ միտեր էր ուղեղի տենդէն մը :

Հիմա, ամէն անգամ որ կը լսեմ պզտիկի մը մեռելիք, սիրտս սուզով կը լեցուի . ու կը խորհիմ գրեթէ տանջող արարածներուն որոնք մահէն աւելի սոսկալի են, որոնց հարուածներէն նախընտրելի է հողին գորանքը Ա'լ բաւական համարէին իրենց զոհերը ու թողուին որ այդ պզտիկ հողիները հանգիստ ընեն վայրկեան մը, շունչ առնեն եւ չցաւին իրենց անցուցած օրերուն համար, թողուին որ այդ մեծ ձանձրոյթը հեռանար անոնց պզտիկ սրտերէն եւ կարենաւ ինս պարկի, թոչուններուն, թիթեռնիկներուն պէս ինքն զմեզ վտիտ գոյութիւններ, պիտի ուղեւորէր ձեր միտներէն ետքը, ձեր դառնացած սրտերը ծաղիկներ ըլլային, վայրենի համեստ ծաղիկներ, որպէս զի զոնէ այն ատեն կարենայիք ապրիլ, բնութեան տուած բոլոր ուժովը, արեւին տաքութիւնը խմելով, երբնանիկ :

ՋԱԳԷԼ ԹՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

